

Kiegészítő ismeretek az Őskori művészet című fejezethez

Az őskori művészet eredetéről és eltűnéséről szinte semmit sem tudunk. Hogy maga a művészet hogyan, mikor és hol keletkezett, örökre titok marad. Nyilvánvaló, hogy egy hosszabb, több ezer évig tartó folyamatról van szó. Az ősi időkben született művek közül ma már csak a paleolit kori műveket tudjuk tanulmányozni, mivel ezek maradtak fenn viszonylag nagy számban. Ismereteink erről a művészetről mindig is hiányosak, töredékesek maradnak. Minél távolabb tekintünk az emberiség történetében, annál kevesebb tárgyi lelet áll a rendelkezésünkre, így a legrégebb leletek a legritkábbak is egyben. A későbbi időkben fennmaradt művek száma ugyan koronként egyre nagyobb, de ahhoz sajnos nem elég, hogy pontosan feltérképezzük az őskori művészet minden kis részletét.

A naturalista ábrázoláson alapuló őskori művészet a jégkorszak vadásznépeitől ered. Tehát a művészet születését az i.e. 15–10. évezred körüli időre tehetjük. Ez persze nem azt jelenti, hogy korábban nem keletkeztek volna hasonló alkotások, de ezek az idő múlásával valószínűleg elvesztek, megsemmisültek. Sajnos a jégkorszak idejében élő törzsek, népcsoportok mind felbomlottak, és egyikük műveiből sem maradt fent semmi, ami alapján művészetüket tanulmányozni tudnánk.

Hogy a fejezetben az eseményeket helyesen tudjuk időben elhelyezni, nézzük meg, a fejlődés szempontjából milyen szakaszokra tagolható a prehisztórikus (történelem előtti) kor, azaz az őskorszak.

- **Paleolitikum** (őskőkorszak): több százezer évig tart. Elsősorban Nyugat-Európában, a Közel-Keleten és Észak-Afrikában az emberek vadászatból, halászatból éltek, s aránylag fejlett kő- és csonteszközöket használtak. A neandervölgyi ősember (*Homo sapiens neandertalensis*) valószínűleg hitt a halál utáni életben. Ismerte a tüzet, halottait gödörbe fektette, mellé fegyvereket és táplálékot tett, súlyos mészköveket helyezett rájuk vagy apró kövekből álló dombocskát halmozott föléljük. Ezek a kb. 50–40. évezred közé tehető telepek igen jelentősek, mert megelőlegezik az előkelőségek sírjait, az óriási temetési dombokat és a megalitikus építményeket. Ekkora tehetők vallás és művészet kezdetei.
- **Mezolitikum** (újkőkorszak, csiszolt kőkorszak): kb. i.e. 15–10 ezertől 9000 tájáig. Ez a crô-magnoni ember korának művészete.
- **Neolitikum** (újkőkorszak, csiszolt kőkorszak): kb. i.e. 9000 és 3000 között. A föld több pontján tovább tart. Az új kőkorszakban, ill. inkább a végétől a fémek felfedezését és megmunkálását követően mélyreható változások veszik kezdetüket. Áttérés a földművelésre, a kő- és csonteszközök valamint kerámia használatára. Az élők új hierarchiája monumentális remekműveken tükröződik, a közösségek felépítik első megalitikus építményeiket.

Fontos tudni, hogy a kézművesség eleinte nagyon lassan fejlődött, szinte alig-alig. Ennek oka az volt, hogy a korabeli élet mindössze három-négy évtizedre korlátozódott, a már feltalált anyagokat, eszközöket a „feltaláló” már nem tudta utódainak is továbbadni. A népsűrűség is alacsony volt, így a kézműves technikák nem tudnak sokkal messzebbre vándorolni. Számos felfedezés és technika veszett el így újra és újra. Ennek ellenére viszont volt pár olyan eszköz, ami szinte a világ minden táján megtalálható volt. Ilyen volt többek közt az ék is, mely egyszerre több funkciót is ellátott. Az alakja folyamatosan változott és fejlődött, gyakorlatilag egy mindenhol használatos univerzális szerszám volt az őskor emberének. I.e. 50000 körül a neandervölgyi embernek tökéletesen csiszolt és kidolgozott kovaköből készült pengéi és kaparói voltak.

Az őskori alkotások többsége állatokat örökít meg, és a képnek feltehetően varázslatos erőt tulajdonított. A sziklafestményeket és a rajzokat is áttekintve elmondhatjuk, hogy nagyrészükből hiányzik a kompozíció, a csoportok értelmes rendbe szedése. Némely barlang falán több száz egy-két méteres állatalak zsúfolódik össze egymás hegyin-hátán. (A sziklarajzokhoz kellett valamilyen eszközt is használniuk, hiszen néha több méter magasban helyezkednek el.) Az új – vadászatot előkészítő – képet ráfestették az előzőre, hiszen annak már nem volt jelentősége. A képkalkítás kezdetei valahol a Neander-völgyben rejtőznek. Az ember művészi tevékenységének nyomai megsokasodnak azokban a barlangokban, melyeknek régészeti kora 30000 évre tehető. Az agyagba lábnyomokat, ujj-és kéznyomokat hagytak jelként, valamint medvekarmolást utánzó emberkarmolásokat is találtak. Innen eljutni oda, hogy az ember maga alkossa meg az állat képét, már csak „egy lépés volt”. Eleinte azonban még elsősorban ujjal a lágy agyagba húzott csíkokat hagytak maguk után. Ezeket egyes helyeken mészüledék keményítette és tartósította, így maradhattak fent az utókornak.

Makarónik

A jelek, az ún. „makarónik” sokszor a mennyezettől vezetnek függőlegesen lefelé, máskor szabálytalanok és hullámban futnak végig a barlang falán, megint máskor vízszintes vonalak keresztezik a függőlegeseket. Rouffignacban pl. több ezer négyzetméternyi „makarónit” találtak. Nem valószínű, hogy ezekben a kesze-kusza

vonalakban szimbolikus ábrázolásról lenne szó, inkább arról, hogy a falakat formákkal, mintákkal akarta borítani.

Makarónik

Egyes kutatók szerint azonban pont ezekből a vonalokból alakul ki „véletlenül” egy-egy kontúralak, egy-egy állat jellegzetes vonása és így kezdi el használni az ősember tudatosan a formákat. Ez a tézis azonban kevésbé tűnik életszerűnek.

Az állatábrázolás több fejlődési szakaszon ment át.

Eleinte még ritka az egész alakos ábrázolás, csak a fejet és a mellső lábakat ábrázolták. A kontúrvonalak nehézkesek, nincs bennük lendület.

Kezdetleges mamutábrázolás

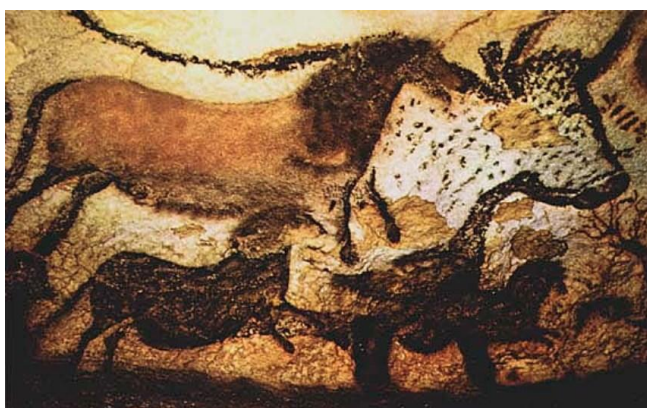
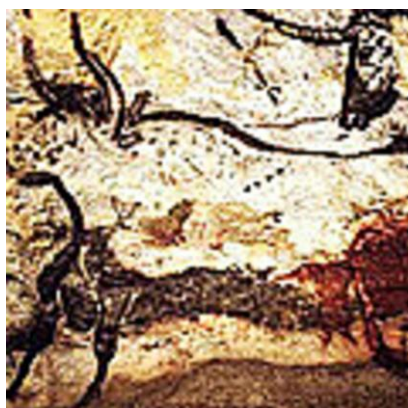
A második szakaszban a vonalak még nem változnak. A testet profilból ábrázolják, a szarvakat, agancsokat, agyarakat szemből. Csak két láb látható továbbra is.

A harmadik szakaszban még mindig a korábbi tekervényes vonalvezetés a jellemző, de a nyak- és hátvonal magasan ívelt. Hatalmas, nyújtott vonalú test, rövid lábak, viszont a szarvakat a tényleges perspektívában ábrázolják.

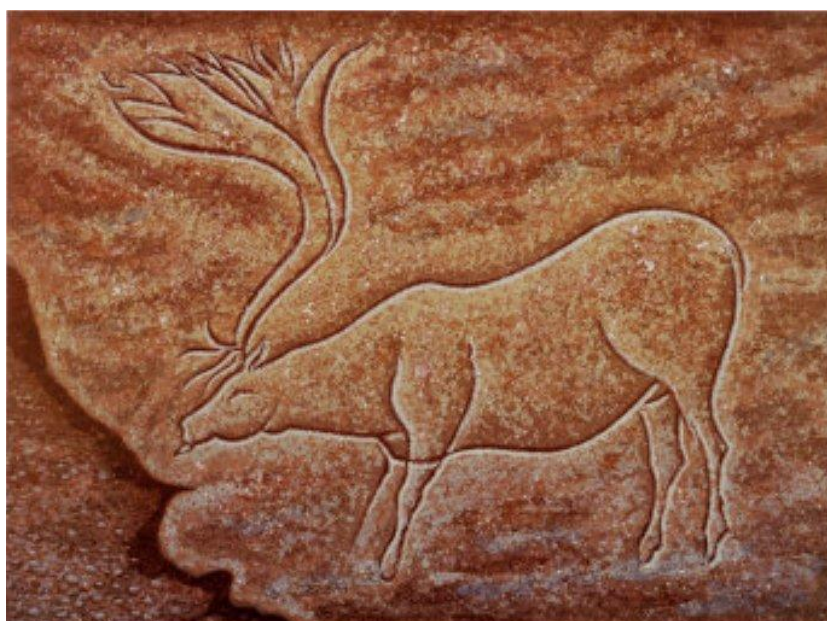
Bövényábrázolás Altamirából

A következő szakaszban a korábbiakat kiegészíti, hogy a jellemző vagy fontosabb részleteket pontokkal vagy jelképes vonalkézással emelik ki.

Barlangrajz-részletek a lascaux-i barlangból

Az utolsó szakaszban az állatok teste arányos, mozgásban ábrázolják őket, a „jelképes” testrészek hiányoznak.

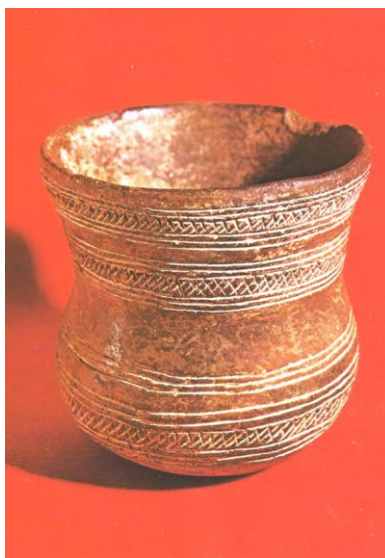
Szarvasábrázolás

Úgy látszik, mintha a naturalista ábrázolás i.e. 10000 táján mind a rajzokban, mind a festményekben és kis plasztikában megszűnne, ám ez nem egészen felel meg a tényeknek. Ez a vadászathoz kapcsolódó művészet a jégkorszak végén más, részben távoli területeken bukkan fel, ott, ahol az élelemszerzésnek még mindig ez volt a módja. Így végül is csak a francia és a spanyol területekről tűnik el.

Földművelés, társadalmi átalakulás – kiegészítő anyag

I.e. 8000 táján az életfeltételek alapvetően megváltoznak. Az új kőkorszakban, a neolitikumban sokat haladt előre az emberiség. A tárgyi eszközök tökéletesednek, megtanulták, hogyan kell megszelídíteni az állatokat, és lassanként a földművelésbe is belekezdtek. Ekkor már nem festenek élethű állatszobrokat.

Munkaeszközein mértani ábrák találhatóak. Köröket, vonalakat, kacskaringókat rajzol, vés. Ezekkel díszíti az edényeket és a sírokba helyezett tárgyakat is. Az állatképekre nincs már többé szükségük, már állatokat tenyésztenek, nem kell le vadászni őket, így a vadászathoz tartozó szertartásokat sem kell már elvégezni. Életmódjuk megváltozott, közvetlen kapcsolatban állnak az állatvilággal. Nem a bizonytalan kimenetelű zsákmányszerzés a fő feladat, hanem a földművelés és az állattenyésztés. Az ember a vadászból földművessé lett. A húst immár élve raktározza el. Lassanként a mindig vándorló ember letelepedik, hiszen az elvetett magból csak egy év múlva lesz termés. A vadászatot tehát háttérbe szorította a földművelés. Az új életmód új munkákat és új munkaeszközöket szül. Az ember a vadászból földművessé lett. Új anyagokat fedezett fel, az új anyagokból új kultúrák születtek. Az új korszak jelképe a kerámia lett. Az agyagedények felülete díszítésre csábított, de a készítők már nem az állatvilágból merítettek ihletet, hanem absztrakt vonalakkal és a síkok birodalmában keresik a motívumokat.

Harang alakú edény absztrakt mintákkal, Spanyolországból

Az i.e. 3. évezred végén, az i.e. 2. évezred elején ismét új anyagok jelennek meg az ember életében: a réz és bronz, majd később a vas. A fontosabb eszközök és fegyverek már fémből készülnek, kovakövet már csak elvétve használtak.

Az őskori művészetnek a paleolitikumi ága szinte teljesen eltűnt azokon a területeken, ahol már nem a vadászat, hanem a földművelés adta az élelmet. Az ábrázolt állatok körében is változás történt, köszönhetően a jégkorszaknak, amikor is

ember és állat egyaránt kisebb területre szorítkozott. Az új körülményekkel megbarátkoztak, és új állatfajok kerültek a képbe, melyek gyorsan elszaporodtak. Így került ábrázolásra a medve, a kecske, a bika, a bölény és a rénszarvas is. Ez utóbbit viszonylag ritkán ábrázolják már. Ennek az az oka, hogy könnyű volt elejteni és nem volt szükség az elejtéséhez semmilyen varázslatra.

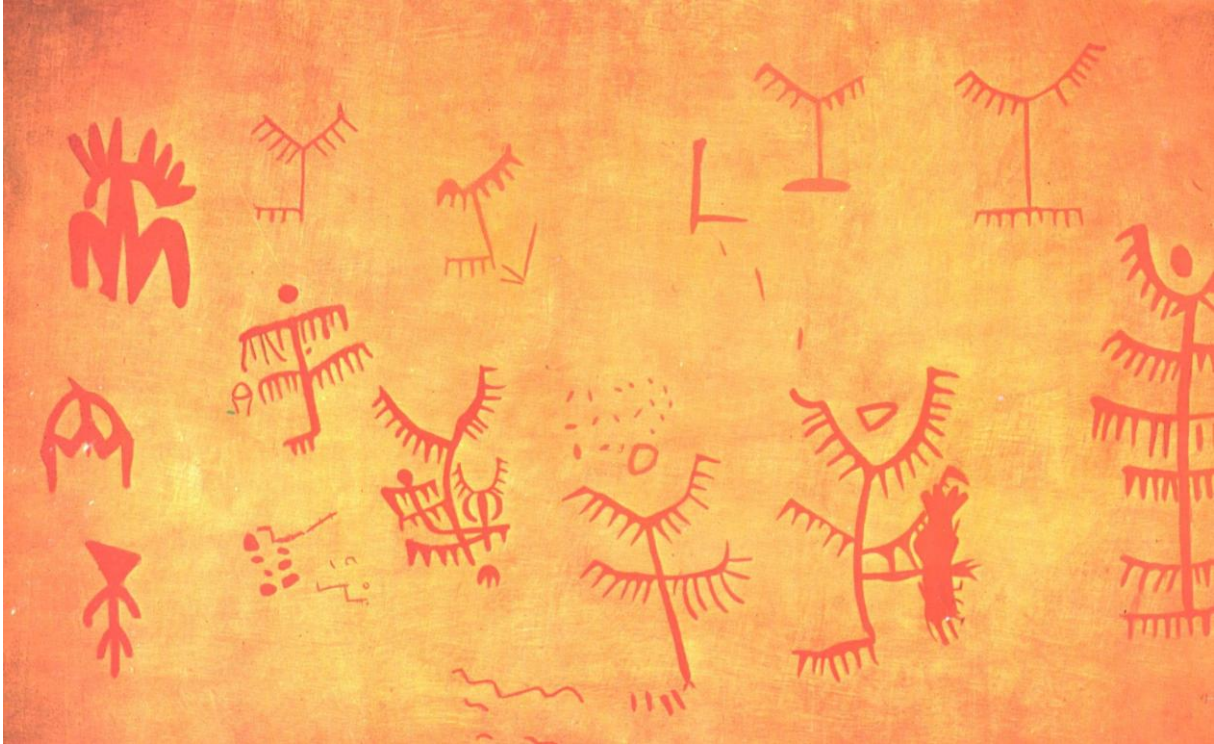
Új barlangfestészet van kialakulóban a földközi-tengeri partok sziklapárkányai alatt. A titokzatos, vallási tartalmú témák, a mítosz kezd eltűnni a témákból és átadja a helyét a mindennapi témáknak és jeleneteknek. Ezek a rajzok tulajdonképpen az első képes krónikák vagy elbeszélések. Az új ábrázolásokon megjelenik már az első igazi háziállat, a kutya is, olykor pedig már kalászosokat is ábrázol. Az új tendencia a bronzkorban is folytatódik, sematikusává válik, de a téma egyre erőteljesebb. Az embereket továbbra is néhány dinamikus vonallal ábrázolják. A sematikus témát a kisplasztika is átveszi.

Azonban nem csak az éghajlat, hanem a társadalom és vele együtt a művészet is jelentős változásokon ment keresztül.

A használati tárgyakat csak vonaldíszítés teszi gazdagabbá. Ilyeneket legtöbbször csontokon találni. Gondosan egymás mellé sorolt apró kis hasításokat figyelhetünk meg, amelyek azokat a kis hasításokat utánozzák, melyek a hús csontokról való lefejtésekor keletkeztek. A vonalak először csak egy irányban mutatkoznak, később már variálják a vonalak ellenkező irányba való vésésével is. Ezek először csak váltakoznak, később találkoznak is, metszik egymást, így rombuszokat és kereszteteket hozva létre.

Ennek az ábrázolásnak már nem sok köze van a naturalista ábrázoláshoz, és minden bizonnyal díszítő jelleggel jöttek létre. Az i.e. 15000 körüli időszak fontosnak tűnik az ember történetében, mivel nagy demográfiai ugrás következik be, ez a művészet fellendülését is elősegítette. Rengeteg díszített mamut- és elefánt csontot találtak, melyekből ékszereket, főleg karpereceket készítettek. Ezeken a tárgyakon lehet jól követni az absztrakt ábrázolás fejlődését. Olykor nem egy, hanem több karperec is díszítette az asszonyok karját. Két egymás melletti, ellentétes irányba vonalkázott karperec mintát adott ki, később pedig ennek a tükörképét is elkészítették. Így jöttek létre a feltehetően első absztrakt minták. A motívumok pedig ritmikusan, visszatérően ismétlődnek. Megtalálhatjuk ezeket a mintákat különböző állatcsontokon is, pl. mamut állkapcsokon vagy lapockacsontokon is.

Az absztrakt motívumok valószínűleg sokkal tovább élnek, bár sajnos csak múlandó anyagokon, mint pl. a fa vagy a bőr. Ismereteink ezen a téren hiányosak, a motívumok majd a kis kerámiákon jelennek meg. Az első sima kerámiákat általában díszített edények követték, amelyeken a puha agyagba hegyes szerszámmal, kagylóval karcolt változatos mintákat. A díszítés általában a kerámia egész felületét egyenletesen befedi. Az absztrakt művészet a nagy földművelő népekre, míg a sematizáló állatművészet a pásztornépekre jellemző.

Absztrakt motívumok

Azonban nem csak az éghajlat, hanem a társadalom is jelentős változásokon ment keresztül.

Az új éghajlattal és az új életformával együtt járó nagy volumenű munkákat lassan meg kellett szervezni, ezek a munkálatok vezetőket kívántak. A csillagokhoz értő, írni és olvasni tudó emberekre volt szükség. Az irányítók csoportja lassan elkülönült a többségtől és belőlük alakult ki az uralkodó osztály. A társadalom tehát átalakul és létrejön az uralkodó réteg. Az osztályuralom a társadalmi fejlettség magasabb fokát jelentette, mint az ősközösség volt. A sok szabadidővel rendelkező urak igényelték életvitelükhöz a pompát és a művészeteket, így ők lettek a történelem első mecénásai.